

I. Bihun, Doctoral Candidate
National University "Chernihiv Collegium" named after T. G. Shevchenko, Chernihiv, Ukraine

THE SUPREME OTAMAN SYMON PETLIURA NON-COMMISSIONED OFFICERS SCHOOL ("SVITLANA") ATTACHED TO "SICH" AND IVAN BOGUN UPA DETACHMENTS (1943–1944)

The main idea of this article is that the Supreme Otaman Symon Petliura School (alias "Svitlana") attached to the "Sich" (later Ivan Bogun) Ukrainian Insurgent Army (UPA) Detachment was one of the first non-commissioned officers schools within the UPA created to reinforce its troops with combat leaders independently. The author's purpose was to understand how the partisan army trained its NCOs at early stages of its development.

The article illustrates that the Symon Petliura NCOs School was established on May, 30 1943 and operated until January, 18 1944. In the course of this period, it managed to train two classes of cadets of about 150 men, who subsequently became section and platoon leaders, and military instructors.

The training was conducted in Svnaryn Forest on the edge of Verba and Turiysk districts in Volhynia Oblast (guerilla camp "Sich"), and lasted for 10 hours daily. It included: drill, marksmanship and weapon studies, tactical training, guard service, military discipline and army regulations studies. Cadets with best results were taken to continue their studies in UPA officers schools.

Not only did cadets study theory but also they had to engage in warfare along with UPA combatant forces. The "Svitlana" School took part in fights of Antonivka, Koniukhy and Radovychi (with Nazi troops); Stavky (with Soviet partisans) and Dominopol, Zasmuky and Kupychiv (Kupiczów, with Polish partisans). When the tension of warfare was at its peak, the NCOs School stopped its educative process and operated as fighting element.

During its lifetime, the NCOs School was subordinate to the "Sich" Detachment staff, Prince Sviatoslav Battalion of the Ivan Bogun Detachment and Ivan Bogun Detachment staff directly. After the detachment had been defeated by the Soviet partisans in January, 1944, the NCOs School ceased to exist.

Supreme Otaman Symon Petliura NCOs School became a part of UPA training system and provided combat leaders for insurgent units operating within Volodymyr and Gorokhiv OUN District area.

Keywords: military training, non-commissioned officers, Symon Petliura NCOs School, "Svitlana", "Sich", Ivan Bogun Detachment, "Turiv" Group, Oleksiy Melnyk "Chornomorets".

УДК 94 (477/492):316.74:75"13/14"

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.146.2>

С. Демчук, канд. іст. наук, асист.

ORCID: 0000-0003-3477-1316

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ДИВИСЬ І НЕ ЧІПАЙ: ІДЕАЛ ЖІНОЧОЇ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ В НАРАТИВАХ ТА ОБРАЗНОСТІ ПІЗЬНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

На основі наративних і візуальних джерел кінця XIV–XV століть досліджено система уявлень про їжу у вказаний період, соціально прийнятну та неприйнятну поведінку жінок під час бенкетів та те, як соціальні коди, релігійні та куртуазні уявлення відобразились на образах жінок у середньовічній мініатюрі.

Ключові слова: бенкет, пізнє середньовіччя, гендер, візуальна культура, мініатюра.

Постановка проблеми. Їжа існувала в середньовічній культурі в декількох вимірах одночасно – вона була повсякденною необхідністю, засобом символічної комунікації, маркером ідентичності чи гендерної належності. Їжа була складовою частиною уявлень про здоров'я та гігієну і одночасно про смертні гріхи та чесноти. Таке ідейне і символічне навантаження визначило жорстку регламентацію її споживання в елітарному середовищі, стурбованому ствердженням власної ідентичності. Сьогодні дедалі більше увагу дослідників привертає проблема участі жінок у середньовічній гастрономічній культурі, символічний та алегоричний виміри цієї участі.

Аналіз джерел та літератури. Поняття "куртуазності" й "декоруму" вимагали дотримання певного кодексу харчової поведінки, визначали жести та манери, навчання яким здійснювалось, у тому числі через читання спеціальної літератури. Уже із XIII ст. збільшується кількість посібників, написаних як прозою, так і віршами, латиною і народними мовами, що мали на меті передавання як комплексу уявлень про їжу, так і практику її споживання. Серед найбільш відомих "Книга повчання своїм дочкам Шевальє де ля Тур Ляндри" (1372), ("Livre pour l'enseignement de ses filles du Chevalier de La Tour Landry"). Написана в 1371–1373 рр., вона була перекладена англійською, французькою та нідерландською ще в пізньому середньовіччі й відома в 21 манускрипті (оригінал не зберігся), інкунабулах і стародруках. Його друга назва – "Книга лицаря Башти", під якою вона здебільшого і відома в перекладах. Процес перекладу та переписування манускрипту супроводжувався і доповненнями – так, найчастіше до книги додавали нові ехемпра жінок, вартих наслідування. Тексти доповню-

ють численні мініатюри – алегоричні та символічні – із зображеннями біблійних і королівських бенкетів, які також будуть залучені до аналізу жіночих комунікативних застільних стратегій.

Історіографія питання складається з декількох змістовних блоків. До першого належать статті та монографії, присвячені дослідженню "Книги повчань". Перш за все варто згадати ґрунтовну працю Р. Барнхауз "Книга Лицаря Башти: манери для молодих середньовічних жінок" (2006) [2]. У першій частині монографії авторка реконструює світ Шевальє – зокрема, його родинні зв'язки, а також коментує різні списки з оригінального манускрипту та його переклади. Друга частина відведена аналізу самого "Повчання". Монографія Ю. Крилової "Автор і суспільство у пізньосередньовічній Франції. "Книга повчань дочкам" Жоффруа де Ла Тура Ляндри" (2014) [1] присвячена більше контексту, у якому з'явився трактат: авторка розкриває особливості інтелектуального життя Франції другої половини XIV століття, порівнює "Книгу повчань" із більш ранніми аналогами, а також простежує подальшу долю трактату – реакції читачів, текстологічні особливості списків і можливі запозичення в пізніших творах. Окремі аспекти твору Жоффруа де Ляндри висвітлені у статтях Дж. Грігсбі [9] та А. М. де Гендт [6].

Інший блок охоплює дослідження гастрономічної культури середньовіччя та її жіночого виміру. Тут згадаємо лише найголовніші. У праці К. У. Бінум [4], яка стала класичною, аналізуються різні аспекти взаємодії жінок з їжею – від приготування до описів у власних видіннях. У такий спосіб авторка розкриває те, яким чином реальність їжі переплітається в середньовічній уяві з її релі-

гіною символічною та алегоричною природою. Натомість у монографії К. Нормор "Свято для очей: мистецтво, перформанс та пізньосередньовічний бенкет" (2015) [13] підкреслюється майже повна виключеність жінок із соціального простору світського середньовічного бенкету [13, с. 175]. Обмеженість жіночої ролі в гастрономічній культурі процесом закупівлі та приготування їжі окреслюється в ґрунтовному коментарі Д. Греко та К. Роуз до нового видання однієї з найбільш популярних середньовічних книг з домогосподарства – "Le Ménagier" (2012) [8, с. x]. Отже, дослідження взаємодії жінки та їжі має свою історіографічну традицію, яка, однак, є скромнішою за "чоловічу" історію. Так само, можна відзначити рідкісне звернення до візуальних джерел, які, на нашу думку, можуть значно доповнити тексти.

Постановка завдань. Одним із найбільш проблемних питань середньовічної системи уявлень про їжу залишається її гендерний вимір і, зокрема, очікувана соціальна роль та обов'язки, жести і манери жінки в цьому одночасно повсякденному та символічному акті. Саме тому в межах цієї статті на основі нарративних і візуальних джерел кінця XIV–XV ст. ми спробуємо відповісти: якою була система уявлень про їжу; якою була соціально прийнятна поведінка жінок під час бенкетів і що виходило за її межі; і врешті, наскільки соціальні коди, релігійні та куртуазні уявлення відобразились на образах жінок у середньовічній мініатюрі. Відповідь на них допоможе найповніше відтворити жіночий вимір пізньосередньовічних уявлень про їжу.

Виклад основного матеріалу. Перш за все звернімося до елементів середньовічної системи уявлень про їжу. Вона відзначалася комплексним та украй гетерогенним характером, поєднуючи античні, християнські й соціальні ідеї та нормативи. Першою її складовою стала гуморальна система, успадкована через арабів від античних мислителів. Вона формувалася поступово – від уявлень про чотири першоелементи, розроблені грецькими філософами та медиками, від Гіппократа до стрункої системи чи не найбільш відомого в середньовіччі античного медика Галена. На думку Галена, їжа створена із чотирьох основних "елементів" – води, землі, вогню та повітря [7, с. 14]. Залежно від переважання у складі продукту одного з елементів вони мали і різні властивості. Тобто, якщо продукт, за середньовічними уявленнями, складався здебільшого з води, то він вважався холодним та вологим, землі – сухим і холодним, "вогняні" продукти були гарячі та сухі, а "повітряні" – гарячі та вологі.

У людині, як і в продуктах, вирували ті ж самі елементи, які перетворювались у ній на життєві соки ("гумори"): кров, жовту жовч, чорну жовч і флегму, або слиз. Гумори мали ті ж характеристики, що і чотири основні елементи: кров вважалась гарячою та вологою, жовта жовч – гарячою та сухою, чорна – холодною та сухою, а флегма була холодною та вологою. У кожній людині переважав один із гуморів, що визначало її темперамент. Баланс гуморів, однак, також залежав від сезону, погоди та віку людини [7, с. 15].

Галенівська гуморальна теорія була вдосконалена арабськими мислителями. Так, у трактаті Ібн Бутлана, відомого на Латинському Заході під назвою "Tasciunat sanitatis", було творчо застосовано систему "градусів", розроблену Галеном для ліків, до їжі [16, с. 208]. "Tasciunum" – це досить вільний латинський переклад XII століття праці арабського лікаря Ібн Бутлана (навіть латинська назва є лише адаптацією арабського оригіналу "Taqwim al-Sihhah" [10, с. 96]). Ібн Бутлан систематизував чи не всі наявні тоді знання про шість головних складових здорового способу життя: необхідна їжа і

напої в помірній кількості, свіже повітря, чергування роботи та відпочинку, сну та бадьорості, баланс гуморів та інших секретів, впливи розумової діяльності. Крім того, властивості кожного продукту розподілялись за градусами (від першого до третього, де третій визначає найбільшу інтенсивність).

Крім гуморальної теорії, система уявлень про їжу в добу середньовіччя включала, звісно, й суто релігійні концепти, як-то: сім смертних гріхів [15, с. 3–4] та сім чеснот (чотири кардинальні – Розсудливість, Справедливість, Мужність, Помірність і три теологічні – Віра, Надія Любов [3, с. 1]). Споживання їжі безпосередньо стосувалися гріх черевоугодництва ("Gula") та чеснота "помірності" ("Temperantia") – одна із чотирьох головних ще для Платона та Арістотеля на рівні з мудрістю, справедливістю та сміливістю).

Третім елементом середньовічної системи уявлень були регуляції куртуазної культури, якою були просякнуті всі сфери буття вищих станів. Ставлення до їжі корелювалось із поняттями-бінарними опозиціями "civilitas" та "rusticitas" [5, с. 19].

Передавати такий складний комплекс знань і були покликані посібники. Їх окремо писали для хлопців та дівчат, адже соціальні навички, якими вони мали оволодіти, кардинально різнились. Це стосувалось навіть інтерпретації теологічних понять – наприклад семи смертних гріхів чи чеснот. Не заглиблюючись у трактати з виховання хлопчиків, лише відзначимо, що регуляція їхніх стосунків з їжею здебільшого обмежувалась навчанням стриманості та гарним манерам (не зловживати алкоголем чи їжею, не колупатися у носі чи роті, не занурювати їжу в сільницю тощо [12, с. 3]).

Посібники, орієнтовані на дівчат, приділяли гастрономічному виміру буття значно більше уваги. Це не дивно, адже основним жіночим простором залишався простір домашній, де дочка, дружина та мати мали реалізувати своє призначення – бути доброю і благочестивою господинею. Саме тому поради, які давали автори посібників дівчатам щодо їжі, охоплювали одразу декілька проблем: рекомендована до споживання, кількість та якість їжі, приготування накривання на стіл, застільні манери [8]. Настанови, зазвичай, підкріплювались античними, біблійними чи сучасними прикладами жінок, які або чинили "правильно" та жили довго і щасливо, або порушували соціальні норми та отримували покарання: від безчестя та втрати чоловіка – до фізичних вад чи смерті.

Яскравим прикладом такого посібника є вже згадана вище "Книга для повчання своїх дочок Шевальє де ля Тур Ляндри". У "Повчанні" можна виділити декілька змістових частин: перша, присвячена служінню Богу та важливості молитви, друга – користі постування, третя – гарним манерам (включаючи розлогі роздуми, яким має бути послух жінки своєму чоловікові), четверта трактує жіночу поведінку загалом (шкоду від розваг, необхідність відвідування меси, жіночі зради та їхні наслідки), п'ята – гріхи (дев'ять помилок Єви, гріх гордині), а шоста складається з позитивних і негативних прикладів жінок з Біблії та античної історії. Цей поділ є частково умовним, адже з кожної частини можна відтворити ширшу картину уявлень про жіночий ідеал та його антипод.

Якими ж мали бути стосунки його дочок, майбутніх дружин, з їжею? Розглянемо їх із декількох позицій – гастрономічної, комунікативної та моральної.

Чеснота "Помірності", яка полягала в стриманості як в їжі, так і в розмовах, мала бути властива жінці ще більшою мірою, ніж чоловіку. Черевоугодництво вело до наступного смертного гріха – хтивості, а також руйнувало шлюби не менше прямої зради. Для підтвердження

зв'язку моральності та їжі автор повчання наводить декілька коротких історій.

До весілля, переконає Шевальє, дівчата мають тримати піст три чи чотири дні на тиждень, адже "важливо підкоряти плоть, щоб вона не поставала" [2, с. 56]. Якщо ж ця постанова виявиться дівчатам неможливою, то вони мають хоча б постити щоп'ятниці (або на хлібі й воді, або хоча б не їсти нічого, що було вбито для їжі). Така стриманість не залишиться непоміченою перед Богом, говорить він, як в історії про лицаря, якому відтяли голову в битві із сарацинами і який, однак, залишався живим, поки не прийшов священник, щоб його сповідати. Цей лицар-бо постив щосередини та п'ятниці, тому Господь не дозволив йому загинути без сповіді та втрапити до пекла.

Починати день слід було з молитви – "Бережись і не порушуй свого посту (мається на увазі не снідати) до того, як ти сказала свої matins та hours. Адже повний шлунок ніколи не буде ні смиренним, ні благочестивим" [2, с. 52].

Якщо до шлюбу дівчина мала навчитися контролювати своє споживання їжі та підкорити інстинкти розуму, то після одруження мало значення і коли їсти, і що саме. Наведемо дві історії, у яких героїні ведуть себе девіантно з точки зору середньовічної моралі та отримують за це украй суворе покарання.

У першій історії дівчина, на відміну від своєї сестри, ще до весілля вранці з поспіхом молилась ("слухала коротку службу і два чи три рази молилась "Отче наш") та йшла до гардеробної, щоб з'їсти щось смачне зі своїми слугами [2, с. 55]. Її поведінка не змінилась після весілля. Однієї ночі чоловік відчув, що дружини немає поряд і знайшов її в гардеробній разом з кліриком, слугою та служницею – вони їли, пили та розважались разом. У гніві він схопив палицю та вдарив слугу так сильно, що уламок палиці втрапив його жінці в око, осліпивши її. Як підсумовує лицар, вона втратила око, любов свого чоловіка та повагу при дворі, залишившись на самоті [2, с. 55].

Відмовлятися від вечері жінка також не мала права. Це підтверджує історія, де чоловік запрошував свою жінку повечеряти разом, від чого вона відмовлялась. Тоді у гніві він змусив її вечеряти зі своїм свинопасом [2, с. 95]. Жінка була розлючена та осоромлена, але визнала свою гордість та нерозважливість і з того часу ніколи не відмовлялась приходити за запрошенням свого чоловіка.

Гастрономічні вподобання також не мали ставати між подружжям. Так, інша дружина з прикладу Шевальє, любила їсти делікатеси таємно, потай від чоловіка. Одного разу, коли той був у від'їзді, вона з'їла вугра, припасеного чоловіком як подарунок для особливо важливих гостей. На її нещастя, жінка мала сороку, яка говорила про все, що бачила. Коли чоловік повернувся та спитав про вугра, сорока сказала, що її хазяйка його з'їла. Родина посварилась, а сороці жінка повисмикувала пір'я [2, с. 88].

Інший аспект стосунків жінок та їжі – комунікативний – був не менш важливим за моральний чи гастрономічний. Якщо жінка брала участь у бенкеті разом з чоловіками, то мала зважати на свої манери – інакша поведінка, як і в попередніх випадках, загрожувала їм безчестям і невдачами в особистому житті. Для ілюстрації лицар наводить повчальну історію про одруження короля Англії, який бажав вибрати з трьох гарних дочок Данського короля [2, с. 80].

Він послав найбільш мудрих придворних до Данії, щоб вони допомогли зробити йому цей відповідальний вибір. Вони уважно спостерігали за поведінкою дівчат

під час бенкету. Одна з них постійно крутила головою та швидко переводила погляд, "подібно до флюгера" [2, с. 80]. Інша розмовляла занадто багато і відповідала раніше, ніж розуміла, про що йдеться. Третя дочка, яка не була найгарнішою, була, однак, стримана у манерах, небагатослівна та сором'язлива. Саме її мудрий лицар порадив своєму королю за дружини, а той погодився, розсудивши, що "Краса менш важлива, ніж стриманість у манерах. Нема нічого кращого у світі, ніж мати надійну, статечну дружину" [2, с. 80]. Автор повчання підсумовує для своїх дочок: "Не звертайте свій погляд на інших, не крутіть шиєю, не будьте багатослівні, бо того, хто занадто багато говорить, не вважають мудрим" [2, с. 81].

Таким був нарративний жіночий вимір середньовічної системи уявлень про їжу. Його доповнювали та по-своєму інтерпретували візуальні образи – мініатюри з манускриптів і гравюри стародруків, які в той чи інший спосіб трактували стосунки жінок та їжі.

Звернемося до мініатюр. Промовистими є образи з не менш популярного, ніж "Лицар башти", посібника з морального виховання ще античного походження – "Достопамятні діяння та вислови" Валерія Максимі (I ст.). "Діяння", написані для імператора Тиберія, містили значну кількість історичних анекдотів (так званих "прикладів" – "exempla" [14, р. 243]), що мали не лише вчити головним чеснотам, але й риторському мистецтву. Друга книга "Діянь", у якій розглядалися приклади чеснот і вад діячів давнини, у середньовічних манускриптах традиційно містила образи застілля та бенкетів.

У манускрипті нідерландського походження, створеного в 1475–1480 рр. для Яна Краббе – абата цистерціанського монастиря поблизу Брюгге [11, с. 274–275], мініатюрист, Майстер Дрезденського молитовника, зобразив алегорію Помірності та Нестриманості (Ms. 43 (91.MS.81), recto, Бібліотека Гетті, США). Чеснота та вада втілені через образи двох застіль (рис. 1). У глибині зали ми бачимо трапезу аристократів, які статечно сидять за столом під балдахіном. Один із чоловіків тримає келих, інший підносить до рота шматок їжі, який куртуазно тримає трьома пальцями. Між ними сидить жінка, яка не лише не їсть і не п'є, але, здається, взагалі не бере участі в застіллі, незважаючи на блюдо зі смаженою рибою перед нею. Її руки складені на колінах, очі опущені. Вона виглядає заглибленою в себе та виключеною з трапези. Що ж вказує на "включеність" чоловіків? На це вказують їхні руки: не зайняті келихом чи їжею долоні лежать на столі, який поєднує їх у групу. Жінка своєю "закритою" позою добровільно відмовилась від комунікації.

Столу стриманих аристократів протиставлений стіл селян на першому плані. Їхні різкі та незграбні жести, відверта зацікавленість у питті вина та активна участь жінок як у самому застіллі, так і в споживанні алкоголю – усе це мало вказувати на їхню нестриманість. Ставлення до нестриманості, особливо жіночої, ми вже знаємо з "Повчання дочкам". Селянки поводять себе як дружина лицаря, яка полюбляла їсти та розважатись зі слугами.

Схожим чином поводяться і жінки на весільному бенкеті з манускрипту "Історії Олів'є Кастильського та Артюса д'Альгабри" (BnF, Département des manuscrits, Français 12574 fol. 181v), роману, написаного в 1445–1465 роках. Дві жінки, які сидять за головним столом – одна з них наречена – так само склали руки на колінах, поки слуги розносять страви (рис. 2). При цьому чоловіки, які розмістились за другим столом, статечно, але відкрито споживають їжу та п'ють.

В яких умовах жінки брали активну участь у бенкеті? Відповідь знаходимо в мініатюрі 1455 р. з тієї ж книги Валерія Максимі (Valerius Maximus, Faits et dits

memorables, 1455. Paris, Bibliothèque nationale de France, Ms. fr. 6185, fol. 51) – у таверні. Валерій Максим укажує Тиберію на два столи з компаніями жінок і чоловіків. За правим бачимо три чоловіки та три жінки, чиєму застіллю акомпанує лютист (рис. 3). Якщо йти за годинниковою стрілкою, то вони постають як розвиток історії однієї пари: усе починається з того, що жінка споживає вино, далі чоловік дозволяє собі покласти руку на її груди і все завершується непристойними обіймами. Подібні мініатюри, які не мали жодного стосунку до тексту Валерія Максима, радше ілюстрували положення "Повчань": нестриманість у бенкетах веде до іншого гріху – Хіті та, зрештою, до втрати жінкою своєї цноти, найбільшої її цінності в очах середньовічних чоловіків.

Чи не єдиний позитивний образ жінок, які споживають їжу, знаходимо там само, у Валерія Максима, у манускрипті 1375 р. (Valère Maxime, Facta et Dicta memorabilia [...], BnF Français 9749 fol. 76v). Це пояснюється декількома факторами. По-перше, на відміну від алегоричних мініатюр, які ми розглядали до того, ця є візуалізацією тексту. На початку другої книги Валерій Максим зазначає, що "Колись римські жінки не знали споживання вина, безсумнівно, через страх перед наступним безчестям, бо подальші кроки призводили, з волі батька Лібера, до незаконних зв'язків" (Val. Max., II, 1.5.). І справді, на мініатюрі (рис. 4) ми не бачимо, стоять перед жінками келихи чи глеки з вином – чи вони є лише в руках чоловіків. Крім того, компанія за столом майже виключно жіноча – чотири жінки їдять і спілку-

ються між собою, що вирізняє цей випадок з-поміж звичайних репрезентацій чоловічих бенкетів, де жінки в очевидній меншості. Свобода перебування серед інших жінок і відсутність вина – саме це позбавило негативних конотацій образи жінок, які споживають їжу.

Висновки. Жіноча середньовічна освіта передбачала навчання особливої харчової поведінки. Жінка, ще більше за чоловіка, мала контролювати бажання свого тіла, постити, більшу увагу приділяти молитвам і відвідуванню мес, ніж сніданку чи обіду. У шлюбі вона не мала споживати делікатеси окремо від чоловіка, чи взагалі їсти без його дозволу на це. Її застільні манери мали бути стримані та статечні. Активна участь у комунікації на бенкеті виключалась. Саме ці постанови вважає ключовими Жоффрау де ля Тур Ляндри, автор найбільш популярного середньовічного "Повчання".

Такий жіночий ідеал підтримували візуальні образи. Мініатюрам різних пізньосередньовічних манускриптів була властива специфічна харчова риторика, яка полягала в дихотомії Стриманості та Нестриманості. Жінка, яка п'є вино чи надмірно жестикулює, ставала справжньою алегорією нестриманості. Їй протистояв образ аристократки, виключеної з комунікативного простору бенкету, з опущеними очима та складеними руками, яка ніби не зважає взагалі на поставлені перед нею їжу та напої. Таким чином, харчова поведінка ставала ще одним виявом жіночої цнотливості та смирення – чеснот, найбільш цінованих у патріархальній куртуазній культурі.

Ілюстрації

Рис. 1. The Temperate and the Intemperate

Джерело: Getty. URL: <https://bit.ly/3mgeXML>

Рис. 2. Philippe Camus, Histoire d'Olivier de Castille et d'Artus d'Algarbe, 1401–1500

Джерело: gallica.bnf.fr/Bibliothèque nationale de France.
URL: <https://bit.ly/3dVPIwA>

Рис. 3. Valerius Maximus, *translaté de latinen français*, 1401–1500

Джерело: gallica.bnf.fr/Bibliothèque nationale de France.
URL: <https://bit.ly/3m6MnNO>

Рис. 4. Valère-Maxime, *Facta et Dictamemorabilia*, traduction française de Simonde Hesdin, 1375

Джерело: gallica.bnf.fr/Bibliothèque nationale de France.
URL: <https://bit.ly/3oeTTbq>

Список використаних джерел

1. Крылова Ю. Автор и общество в позднесредневековой Франции. "Книга поучений дочерям" Жоффруа де Ла Тура Ландри / Ю. Крылова. – Москва : Индрик, 2014. – 455 с.
2. Barnhouse, R. *The Book of the Knight of the Tower: Manners for Young Medieval Women* / R. Barnhouse. – London : Palgrave Macmillan, 2006. – 248 p.
3. Bejczy, I. *The Cardinal Virtues in the Middle Ages: A Study in Moral Thought from the Fourth to the Fourteenth Century* / I. Bejczy. – Leiden : BRILL, 2011. – 372 p.
4. Bynum, C. Walker. *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women* / C. Walker Bynum. – Berkeley – Los Angeles : University of California Press, 1988. – 464 p.
5. Dean, T. *City and Countryside in Late Medieval and Renaissance Italy: Essays Presented to Philip Jones* / T. Dean. – London: Bloomsbury Publishing, 1990. – 220 p.
6. Gendt, A. M. de. *Mors et vita in manu linguae: Paroles dévastatrices et lénifiantes dans le Livre du Chevalier de la Tour Landry* / A. M. De Gendt // *Mediaeval Studies*. – 1996. – Vol. 58. – P. 351–363.
7. Grant, M. *Galen on Food and Diet* / M. Grant. – New York : Routledge, 2000. – 224 p.
8. Greco, G. L.; Rose, C. M. *The Good Wife's Guide (Le Ménager de Paris): A Medieval Household Book* / G. L. Greco, C. M. Rose. – New York : Cornell University Press, 2012. – 384 p.
9. Grigsby, J. L. *A New Source of the Livre du Chevalier de La Tour Landry* / J. L. Grigsby // *Romania*. – 1963. – No. 334. – P. 171–208.
10. Ibrahim, G. S. A. *Virtues in Muslim Culture: An Interpretation from Islamic Literature, Art and Architecture* / G. S. A. Ibrahim. – London : New Generation Publishing, 2015. – 308 p.
11. Kren, T.; McKendrick, S. *Illuminating the Renaissance: The Triumph of Flemish Manuscript Painting in Europe* / T. Kren, S. McKendrick. – Los Angeles : Getty Publications, 2003. – 591 p.
12. Naylor, L. J.; Rickert, E. *The Babe's Book: Medieval Manners for the Young* / L. J. Naylor, E. Rickert. – Cambridge-Ontario: In parentheses Publications, 2000. – 128 p.
13. Normore, C. *A Feast for the Eyes: Art, Performance, and the Late Medieval Banquet* / C. Normore. – Chicago : University of Chicago Press, 2015. – 261 p.
14. Porter, S. E., Pitts, A. W. *Christian Origins and Greco-Roman Culture: Social and Literary Contexts for the New Testament* / S. E. Porter, A. W. Pitts. – Leiden : BRILL, 2013. – 751 p.
15. Tsakiridis, G. *Evagrius Ponticus and Cognitive Science: A Look at Moral Evil and the Thoughts* / G. Tsakiridis. – Eugene, Oregon : Wipf and Stock Publishers, 2010. – 136 p.
16. Weiss, M. Adamson. *Food in Medieval Times* / M. Adamson Weiss. – Westport-London : Greenwood Publishing Group, 2004. – 256 p.

References

1. Krylova, Yu. (2014). *The Author and Society in the Late Medieval France. "The Book on Moral Education for the Daughters" of Geoffroy de la Tour Landry*. Moscow : Indrik. [in Russian].
2. Barnhouse, R. (2006). *The Book of the Knight of the Tower: Manners for Young Medieval Women*. London : Palgrave Macmillan.
3. Bejczy, I. (2011). *The Cardinal Virtues in the Middle Ages: A Study in Moral Thought from the Fourth to the Fourteenth Century*. Leiden: BRILL.
4. Bynum, C. Walker. (1988). *Holy Feast and Holy Fast: The Religious Significance of Food to Medieval Women*. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.
5. Dean, T. (1990). *City and Countryside in Late Medieval and Renaissance Italy: Essays Presented to Philip Jones*. London : Bloomsbury Publishing.
6. Gendt, A. M. de. (1996). *Mors et vita in manu linguae: Paroles dévastatrices et lénifiantes dans le Livre du Chevalier de la Tour Landry*. *Mediaeval Studies*, 58, 351–363.
7. Grant, M. (2000). *Galen on Food and Diet*. New York : Routledge.
8. Greco, G. L. & Rose, C. M. (2012). *The Good Wife's Guide (Le Ménager de Paris): A Medieval Household Book*. New York : Cornell University Press.
9. Grigsby, J. L. (1963). *A New Source of the Livre du Chevalier de La Tour Landry*. *Romania*, 334, 171–208.
10. Ibrahim, G. S. A. (2015). *Virtues in Muslim Culture: An Interpretation from Islamic Literature, Art and Architecture*. London : New Generation Publishing.
11. Kren, T. & McKendrick, S. (2003). *Illuminating the Renaissance: The Triumph of Flemish Manuscript Painting in Europe*. Los Angeles : Getty Publications.
12. Naylor, L. J. & Rickert, E. (2000). *The Babe's Book: Medieval Manners for the Young*. Cambridge-Ontario: In parentheses Publications.
13. Normore, C. (2015). *A Feast for the Eyes: Art, Performance, and the Late Medieval Banquet*. Chicago: University of Chicago Press.
14. Porter, S. E. & Pitts, A. W. (2013). *Christian Origins and Greco-Roman Culture: Social and Literary Contexts for the New Testament*. Leiden : BRILL.
15. Tsakiridis, G. (2010). *Evagrius Ponticus and Cognitive Science: A Look at Moral Evil and the Thoughts*. Eugene, Oregon : Wipf and Stock Publishers.
16. Weiss, M. Adamson. (2004). *Food in Medieval Times*. Westport-London: Greenwood Publishing Group.

Надійшла до редколегії 01.07.20

S. Demchuk, PhD in History, Assistant Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

LOOK BUT DO NOT TOUCH: PERFECT WOMEN'S EATING BEHAVIOUR IN THE NARRATIVES AND IMAGERY OF THE LATE MIDDLE AGES

Food in the medieval culture functioned not only as everyday essential, but also as a tool for symbolic communication and marker of social or gender identity. From the 13th century onwards, one can grasp an exponential growth in number of various manuals, which informed their reader how one should eat healthy and courteously. These books of manners were written in prose and rhymes, in Latin and vernacular languages and were widely spread amongst medieval elite. Texts were supplemented with symbolic and allegorical illuminations with the scenes with biblical or royal banquets, which should be treated as important sources on their own.

Thus, this paper aims at revealing the place that late medieval culture reserved for women in the domain of food and its consumption. Based on the rich narrative and visual evidence, I shall highlight the main elements of the medieval food culture; reveal what was considered as women's socially acceptable behaviour during the banquets and how the social norms impacted the visual culture of banqueting.

Late medieval education for women envisaged a quite particular eating behaviour. A woman had to control the needs of her body much more strictly than a man had to, to keep the fast, to pray and to go to the masses at expense of taking food. Once married she had to deprive herself of delicacies, which could be only consumed with her husband. She could not renounce taking food with her husband, what should be considered as a privilege and not as a duty. Visual culture only supported the ideal shaped in the narratives. A woman involved in drinking wine at the table became an allegory of intemperance. This image was contrasted with the image of a noble woman that was excluded from the communicative space of a banquet, who kept her eyes down and her arms on her knees. A woman so temperate that she ignores the food and drinks set for her on the table. Therefore, eating behaviour became another manifestation for women's chastity and humbleness, which were considered essential virtues in late medieval courtly literature.

Keywords: banquet, late middle Ages, gender, visual culture, illumination.

УДК 39:305-055.2 (477)

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.146.3>

I. Ігнатенко, канд. іст. наук, доц.
ORCID: 0000-0001-8180-3582

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

З ІСТОРІЇ ФЕМІНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЖІНОЧОЇ ТІЛЕСНОСТІ ТА СЕКСУАЛЬНОСТІ В АНГЛОМОВНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ¹⁰

Розкрито ключові віхи становлення та формування досліджень з історії жіночої тілесності у феміністичних студіях в країнах Європи та Північної Америки, які беруть свій початок із 60–70 х рр. XX ст. Відзначено, що історія тілесності посідає важливе місце в соціогуманітарних дисциплінах, що підтверджується численними працями, концепціями, підходами та напрямками. Серед них: дослідження, присвячені репродуктивному тиску; фізичному та сексуальному насильству; протидії проституції та секс-туризму; вплив на соціальне життя жінки її фізіологічних особливостей та багато ін. Проінформовано, що головною стратегією феміністичних досліджень є політизація й озвучування приватного життя жінки з метою поліпшення їхнього становища. З'ясовано, що однією з головних ідей феміністичних праць є доведення того, що жінки століттями зазнавали тиску, обмежувалися в доступі до ресурсів виключно тільки через свої тілесні фізіологічні особливості. З огляду на це, найголовнішим посланням усіх досліджень є розхитування стереотипів і установак, які в патріархальних культурах століттями подаються як "норма", та надання жінкам можливості бути присутніми в усіх соціальних сферах, а не обмежуватися лише дітмародженням і домашнім господарством.

Ключові слова: історія тілесності, фемінізм, жіноче тіло, сексуальність і дітмародження.

Постановка проблеми. Історія тілесності загалом і жіночої зокрема довгий час у вітчизняній історичній науці не існувала взагалі. Радянська історична наука не помічала такого напрямку, як дослідження соціально-культурних аспектів людської тілесності та сексуальності, тому жодних розробок того часу ми не маємо.¹¹

До встановлення більшовицького режиму питання тілесності також були обділені (за невеликим винятком¹²) дослідницькою увагою, хоча вже і з інших причин¹³.

¹⁰ Ознайомлення з англійською літературою та сучасними світовими тенденціями в галузі дослідження тілесності в соціогуманітарних науках стало можливим завдяки дослідницькій стипендії, отриманій від Шведського Інституту під час наукового стажування в університеті м. Лінчепінг (Королівство Швеція) у вересні 2018 – лютому 2019 рр.

¹¹ Радянська доба – доба тоталітаризму, часи пригнічення особистості та, зокрема, сексуальності. Усім добре відома фраза, яка стала візитівкою тієї доби: "У СРСР сексу немає". Звичайно, у той період будь-які теми, пов'язані з тілесністю та сексуальністю, було повністю усунуто з поля вітчизняної гуманітарної науки. Значний дослідник чоловічого тіла в історії культури Ігор Кон зазначав: "...в двох післявоєнних виданнях Большой Советской Энциклопедии тело представлено двумя статьями «Тело алгебраическое» и «Тело геометрическое», еще есть статьи «Телесные наказания» и «Телесные повреждения» (...) цензура, или самоцензура, распространялась даже на справочники по истории искусства и религии" [49, с. 8].

¹² Незважаючи на те, що тілесність і сексуальність у сер. XIX – поч. XX ст. на українських теренах взагалі не були артикульовані як напрям наукових досліджень, дехто із тогочасних

із часів становлення незалежності України тема людської тілесності та сексуальності потроху починає привертати увагу українських істориків та етнологів¹⁴.

учених фіксували і намагалися ввести в науковий обіг "сороміцькі" теми (як вони тоді називалися). Записана ними інформація сьогодні набуває особливого значення. Серед праць варто згадати дослідження *Володимира Гнатюка, Федора Вовка, Катерини Грушевської, Марка Грушевського, Зенона Кузеля та ін.* Аналіз розвідок учених у цьому напрямі див: *Ігнатенко І. "Жіноче тіло у традиційній культурі..."* [48, с. 13–22].

¹³ В силу історичних обставин і відсутності власної державності українські історики та етнографи фокусували свою увагу насамперед на ідеях обстоювання незалежності України та активно досліджували народне життя, побут, звичаї, культуру тощо, убачаючи у селянах ядро "справжнього" українця. До того ж переважна більшість тогочасних дослідників зазнали впливу романтизму і міфологічної школи, які взагалі не передбачали фіксацію "сороміцького". Як правило, їх цікавили класичні теми, які належали до матеріальної (одяг, їжа, житло, господарчий реманент тощо) і духовної (вірування, звичаї, світогляд, фольклор тощо) культури. Саме тому українська історична наука має чимало важливих записів із царини духовної й матеріальної культури та обмаль за теми людської тілесності та сексуальності.

Доклад. про особливості досліджень селянського життя українською інтелігенцією див.: Портнова Т. "Любити і навчати..." [51, с. 38–43].

¹⁴ Докладний огляд праць вітчизняних дослідників, присвячений тематиці дослідження тілесності, див: *Ігнатенко І. "Жіноче тіло в традиційній культурі..."* [48, с. 22–27].